

SUPPLEMENTAL TEXTS

Shabbat 88a

CONTENTS

RISHONIM | medieval commentators on our sugya

Hidushei HaRashba	1
Hidushei HaRitba	3
Shita L'HaRan	4
Chatam Sofer	5

פרק אמר רבי עקיבא

[פו, א] שלשה דברים עשה משה מדעתו. הרשב"א ו"ל כתב קצת דומה לזה. וכתב את רכ"ח"ל: וצריך עיון מנאלן שהסכים הקב"ה עמו אי משום אשר [שברת] הרי כמה כתובים בתורה שאינן לשון אושר.

ושמעתי משום דכתיב (דברים י, ט) אשר שברת ושמתם, לחות ושברי לחות מונחים בארון, ואלמלא היה בשבירתן חטא אין קסיגור במקום סניגור אלא מלמד שהיתה שבירתן תביבה לפניו, ומדדש אגדה (שמר פמ"ז, פ"ג) יהושע ושבעים וקנים תפסו בידיו שלא ישברם ולא יכלו לו, אמר הקב"ה תהא שלום באותה יד דכתיב (דברים ל, ט) ולכל היד התוקה אשר עשה משה, ואפשר דמשום הכי דריש האי אשר לשון אשרי. [הכתוב בעין יעקב].

מאי דריש וכו'. וקשיא אי מדרש דרש לאו מדעתיה היה, ולא הסכים על ידו היה, והרבה כיוצא בו [עשו] משה ושאר נביאים. אלא ודאי לשלישי אמר, אלא גלוי היה לפניו דיוסיף משה, ולפיכך מה שאמר לו ליום השלישי חזר ואמר היום ומחר כדי שיהא ברצונו של משה רבנו להתלות במדרשו ולא יהא כמעביר על דבריו במה שכתוב ליום השלישי אבל לא שיהא משה רבנו ע"ה מוכרח לדרוש כן, שאפילו בחצי היום שייך [למימר היום ומחר]. הרשב"א בחידושו. [לקוטי רבנו בצלאל אשכנזי. ועי' רמב"ן].

ואתה פה עמוד עמדי (דברים ג, כח). [וא"ת מנלן דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקב"ה על ידו, שמא זה היה צווי גמור שצוה לו לפרוש. תוספות]. והרשב"א תירץ אילולי שמדעתו עשה, שכינה למה אמרה לו כן לאתר מתן תורה והלא אף מתחילה היה מדבר עמו בכל שעה, אלא ודאי שלא נצטוה עוד עד שפירש הוא מדעתו מקל וחומר. ומיהו קל וחומר גופיה לאו דוקא, דהא מצי משמש וסובל ומדבר בכל יום, אלא הוא מדעתו נשא קל וחומר בעצמו להתקדש שיהא ראוי לדיבור בכל עת. [לקוטי רבנו בצלאל אשכנזי. ועי' רמב"ן].

ומה פסח. קשיא לי מאי מדעתו הוה, והלא ק"ו דרש. אלא ק"ו בעלמא עשה לומר שלא יהא נתפש בשבירת הלחות אבל אינו קל וחומר גמור, דאדרבא צריכים הם לתורה כדי שיחזרו ויעשו תשובה לכן אמר לו יישר כחך ששברת. חידושי הרשב"א. [לקוטי רבנו בצלאל אשכנזי וכן הוא ברמב"ן].

[פת, א] מכאן מודעא רבה וכו' קימו מה שקבלו כבר. הא דאמרינן באגדה מכאן מודעא רבה, ומתריך קבלוה בימי אחשוורוש, ק"ל וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחילתו, אם קודם אחשוורוש לא היו מצווין למה נענשו, ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכם, א"כ בטלה מודעא זו, ועוד למה הצריכם לקבלה וברית. ונ"ל דמתחילה אע"פ שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה, כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות וכתבי ויתן להם ארצות גוים (מלכים קה, מ) וגו' בעבור ישמרו (ס"ט, ט) וגו', והם עצמם בתחלה לא עזבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום, כאלו מסרו נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות י"ט, ח), ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ. [אבל] משגלו יש מודעא על הדבר דכתיב (יחזקאל כ, ט) והעולה על רוחכם

[פג, ב] אלא [זה] זכוב בעל עקרון. תימה למה הביאו זו הברייתא, אי למימר זכוב עבודה וזה היא, פשיטא, דהא קרא כתיב (מלכים ב, ג, ט) בבעל זכוב אלהי עקרון. ואיכא למימר אי מקרא זה אמיןא גוף גדול הוא אלא שנקרא כן, אבל השתא דכתיב (שופטים ט, ג) וישמו, משמע שמשמין אותה בתוך חיקם, אלמא גוף קטן הוא. ואין זה נכון דאף על פי כן אפשר שהיא [גדולה] מכזית. ורש"י ו"ל פירש שזכוב הוא כמשמעו אבל לכך צריך לברייטא לומר שהיא עבודה וזה גמורה ואדוקין בה, מלשון ברית שהיא לשון אהבה וחובה, כלומר: שלא תאמר בעקרון הוא שעשו כך לזכר עבודה וזה בעלמא, ואינה עבודה וזה גמורה ואינן אדוקין בה. ובירושלמי (פיט, ה"ט) מצאתי: אבל בע"ז שלימה אפילו כל שהיא דא"ר יוסי בר בון בשם ר' חמא בר גוריא הבעל ראש גויה היה ובאטין היה, וישמו להם בעלי ברית לאלהים, פירוש ברית הוא ראש הגויה שבו הברית, והוא נמי לשון בעל, ונראה שהגירסא (כאפין) [באפין] היה שהיה קטן כגרעין של אפונין [כן הוא בירושלמי כת"ל ליידין, וכן הוא בירושלמי ע"ז פ"ג, ה"ו]. ועיין רמב"ן. ולפי זה לא מייתי ראייה משום לשון זכוב אלא מלשון בעל ברית, לומר שהיו אדוקין בצורת ראש הגויה שנקרא בעל, והא דקתני זה זכוב בעל עקרון, מפני שנקרא בעל אומר כן, או שהוא דבר קטן כזכוב. הרשב"א ו"ל. [מלקוטי רבנו בצלאל אשכנזי שבת, נדפס בסוף ספר הבתים. וכן הוא בחידושי הרמב"ן, עיש"ה].

[פד, ב] מה"י: מנין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונים וכו'. צריך להרחיק בין זרע לזרע ג' טפחים כשיעור יניקת זרעים (כ"ז י, ט), ואע"ג דכל זרע יונק עד ג', לא חשו לערוב יניקות, והיינו דקאמר לא ינקי מהדדי ולא קאמר לא ינקי אהדדי דלא חשו אלא שלא ינקו זרע זה מהזרע האחר עצמו. [ביאורי מהר"י קורקוס הל' כלאים פ"ד ה"ט בשם הרשב"א].

[פה, ב] הרוצה למלאות כל גינתו ירק עושה ערוגה ועוגל בה חמשה. [פירש רש"י עוגל בתוכה חמשה עגולין של ה' אמות וזורען עד לאחד. ופריך והאיכא ביני ביני, כלומר, הרי יש גבול העגולה, ומשני אה"נ במחריב הביניים, וכל גינתו דקאמר היינו תוכן של ערוגות ואגבול לא קפיד] והקשה הרשב"א על זה דאיך עלה ברעתו שזרע הגבול והלא אין דרך לזרעה ותו דהיה לו להקשות שאם יזרע הגבול הרי ערבוב. לכן פירש ולא פריך אלא על חצי טפח שבין עוגל למרובע, דבשלמא קרנות זרע להו כיון שמה שבפנים הוי בעוגל איכא היכירא, אבל אותו חצי טפח איך יזרע אותו שלא יהיה ניכר. ומשני אה"נ דיניח אותו חרב, וכל גינתו קרי ליה דלחצי טפח לא קפיד ולא חשיב ליה. ורב אשי אמר אם היה העוגל זרוע שתי זרוע אותו חצי טפח ערב וכו'. [מהר"י קורקוס שם הל' טו].

[פו, ב] אבל חכמים אומרים שש עונות שלמות. הכי גרסינן: אבל חכמים אומרים שלש עונות, וזה גירסת הרשב"א. [כסף משנה הלכות אבות הטומאה פ"ה ה"א].

היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגרים וגו' וכדאמרין בגמרא חלק (תהימין קה. ח) עבר שמכרו רבו כלום יש לו עליו, לסיכך כשכא לארץ נביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמן וקבלוה ברצון שלא

יסעו עזר שום תרעומת היינו בימי אחרונות שהוציא ממות [לחיים] היה זה חביב להם יותר מגאולת מצרים. [הכתוב בעין יעקב בשם הרשב"א. ועי' בעין יוסף שם].

הדרך עלך סרק אמר רבי עקיבא

פרק המצניע

ו. בן מתי: המצניע לורע ולחוגמא ולרשואה כר. תמיהא לי למה הוצרך לחזור ולשנות כאן, שהרי כבר שנינו כן בפרק כלל גדול (ע"ב ט) דתנן התם כל שאינו כשר להצניע, ואין מצניעין כמוהו, והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו. ויש לומר דאתא לאשמועינן דאפילו שכח למה הצניעו והוציאו, חייב שעל דעת ראשונה הוא עושה, וכדאוקים לה אביי.

גמרא: למה ליה למיתני המצניע ליתני המוציא. כלומר: דאפילו לא החשיבו מתחלה להצנעה אלא שהוציאו עכשיו לזריעה חייב הוא אחשביה, דוקא במוציא לזריעה וכיוצא בזה, לפי שאין אדם טורח לזרוע נימא אחת, וכדאמרין בפרק המוציא (ע"ט. ט) אמר רב פפא הא חזיע הא דלא זריע, לפי שאין אדם טורח להוציא נימא אחת לזריעה, אבל אי טרח ואפקיה לכך חייב דדבר חשוב הוא לכך, מה שאין כן במוציא לאכילה שאפילו הצניעו והוציאו לאכילה אינו חייב בפחות מגרוגרת. ותדע לך מדאמרין לקמן (ל"א. ט) בעי רבא הוציא חצי גרוגרת לזריעה ותפתה ונמלך עליה לאכילה מהו, דאלמא דוקא תפתה, הא לא תפתה אף על פי שחשבה ממש לאכילה פטור ומן הטעם שאמרנו. כך נראה לי.

ו. צא, א] מתקף לה רב יצחק בריה דרב יהודה וכו'. פירש רש"י ו"ל: דאדאביי קאי דאוקי מתניתין בששכח למה הצניעו, ואפילו הכי אזלינן בתר מחשבתו הראשונה. ואינו מתוור. שאם כן היה לו לבעל הגמרא לסדר דברי ר' יצחק אחר דברי אביי ולא יפסיק ביניהם כהא דרב יהודה. ובתוספות פירשו דאהא דרב יהודה אביו קאי, משום דפירש כל שהוא היינו אפילו חטה אותה הראיל ועל ידי מחשבתו אנה מחייבו בדבר שאינו ראוי להוציא אפילו לזריעה שאין אדם טורח להוציא נימא אחת לזריעה, אלא שאנו הולכין לגמרי אחר מחשבתו, אם כן חשב להוציא כל ביתו הכי נמי. ופריקנן התם בטלה מחשבתו אצל כל אדם, כלומר: שאין כח בידו שלא להחשיב מה שהוא חשוב אצל הכל, אבל להחשיב מה שאינו חשוב אצל הכל לטרוח בכך לכתחלה ורשות בידו, כיון שאף השיעור הזה ראוי הוא וחשוב אצל הכל אלא שאין טורחין בכך לכתחלה.

פשיטא זיל הכא איכא שיעורא חיל הכא איכא שיעורא. קשיא לי, מאי קושיא שהרי דרך התלמוד הוא כן בהרבה מקומות לפתוח בדבר פשוט כדי לשאול אחריו מה שצריך לשאול, ואף כאן מפני שדצה רבא לשאול אחריו הוציא חצי גרוגרת לזריעה והוציא כגרוגרת לאכילה, עשה לוק פתח מזה אע"פ שאינו צריכה, ולמה הוצרך לתת טעם מהו דתימא בעינן עקירה הגתה בחודא מחשבה, בלאו הכי ניחא. ובפריקין (ג. ט) תנינן המוציא ככר לרשות הרבים חייב, והא אינה צריכה אלא משום דבעי למיתני הוציאורו שנים פטורין. וניחא לי דמרא דשמעתא קמייא ר' נחמן, ואידו לא בעי הנך בעייתא, אלא רבא הוא דאיבעיא ליה, ומשום הכי אקשינן לר' נחמן, למה ליה לאשמועינן הכי פשיטא.

כהא דבעי רבא הוציא חצי גרוגרת לזריעה ותפתה ונמלך עליה לאכילה מהו. הקשה הרמב"ן ו"ל, מאי קא מיבעיא ליה, דהא אידו הוא דאמר במסכת מנחות בפ' כל המנחות באות מצה (נה. ט), כל היכא דמעיקרא הות ביה והשתא לית ביה הא לית ביה, וכל היכא דמעיקרא לית ביה והשתא אית ביה מדרבנן, כי פליגי דמעיקרא הוה ביה וצמק חזר ותפת, מר סבר יש דיתוי באיסורין, ומר סבר אין דיתוי באיסורין, וכיון שכן גבי שבת נמי בדלית ביה ותפת היכי מחייב.

ותירץ הוא ו"ל, דהכא בגרוגרת ממש עסקינן, ואמרין התם שאני גרוגרת הראיל ויכול לשלק ולהחזירן לכמות שהיו, וכיון שכן כשתפתה יש בה שיעור, ומיהו בעוד שלא תפתה לא חשיבא שיעור ואפילו למאן דאמר התם (ס"ט. ט) גבי תרומה דשיעור הוא. ואינו מתוור בעיני כל הצורך, דמאי שנא שבת מאי שנא תרומה, הא אפילו קדם ששלקה חשבינן ליה התם לענין תרומת מעשר כתאנה מדתורמין גרוגרת על התאנים במנין, ואף על גב דהשתא בצידי ליה שיעורא.

ולי נראה דאינו דומה שיעור הוצאת שבת לשאר האיסורין, דאילו פגול ונוטר וחלב לא חייבה התורה בהם אלא בשיעור אכילה דהיינו כזית, וכיון שכן כל שאין בו כזית אף ע"פ שתפת ונראה ככזית הרי אין בו כזית ולא נהנה גרונו בכזית, אבל הוצאות שבת בחשיבותא תליא מלתא, וכל שדרך הבריות להחשיב ולהצניע חייבין עליו בהוצאתו, ועל כן אין שיעור הוצאה אחד לכל הדברים אלא כל אחד ואחד לפי מה שהוא חשוב, עד שהעלו הענין שאפילו מה שאינו חשוב לכל ואין מצניעין כמוהו והצניע המצניע חייב, וכיון שכן אף פתות מכגרוגרת שתפתה ונראה (ככזית) [כגרוגרת] מחשיבין אותו ומצניעין כמוהו ולפיכך חייב. כך נראה לי.

זרק כזית תרומה לבית טמא מהו. ואסיקנא כגון שהיה פתות מכביצה אוכלין וכזית זה מצטרף לכביצה, ומשום דאיסור שבת ואיסור טומאה בהדי הדדי אתיין, ומשום הכי נקט זרק ולא נקט הוציא, דאילו הוציא קדים ליה איסור שבת לטומאה, דכשיצרף ידו למטה משלשה מיד הוה ליה כמונת לענין שבת, ואפילו לרבנן דבעי הגתה על גבי משהו, הני מילי בוורק אבל במעביר לא וכדאמרין לעיל בפרק המוציא (פ. ט), ולענין טומאה לא נטמא עד שנתחבר ממש לאוכלין. ונקט נמי תרומה דאילו חולין לא עבד ולא מיד, שהרי החולין מתרין הן באכילה אף לאחר שנטמאו.

ואם תאמר אע"ג דמצטרף לענין טומאה היאך יתחייב לענין שבת, דהא בעינן עקירה הגתה בדבר חשוב ואילו בהגתה איכא דבר חשוב כיון דמצטרף לאוכלין, אבל בשעת עקירה דלא היה שם אלא כזית אינו חשוב. יש לומר עקירה צורך הגתה היא, וכיון דבשעת הגתו היא חשוב, אף עכשיו חשבינן ליה כדבר חשוב, דהא לצורך אחת הגתה עקרה, ודאי חייב, ואילו זרקו לבית טהור פשיטא ליה דחייב הראיל חר לוקה עליו בכזית גם ראוי לאכילת כהנים, אבל

דאורייתא וכדאי' בפ' בכל מערכין. וא"ת והיכי איכא למימר דלא הפקד אתחומין והא אל יצא איש ממקומו דמיניה ילפי' תחומין במדה הוא דכתיב. י"ל דכסיני נאמר אלא שנכתב במקומו ואמרו בתוספות דה"ה דאית לן למימר דאהוצאה לא אפקוד שאם לא כן היאך מוליכין כלים ואוהלים בשבת ואפשר שהיו מוענין אותן על גבי בהמותיהן ואמחמרו דאסור לאו גירדא דומיאי דלאו דתחומין דלא אפקוד:

ואותו היום ה' בשבת היה פסח היה בחמישי וכיון שכן מקחו של פסח שהוא בעשור היה בשבת ולפיכ' נהגו לקרות לשבת שלפני הפסח שבת הגדול ע"ש אותו שבת לפי שבו נעשה גם שככורי מצרים מהרו לשלחם כשראו ישראל שמתעסקין בפסחיהן והגידו להם שביום אכילתו ימותו הבכורות ונהרגו אז הרכה מן המצרים כמו שדרשו במדרש מדכתיב למכה מצרים בבכוריהם:

דף פ"ח ע"א לרבנן שמנה חסרין עבוד משום פירכא דר' יוסי אמרו כן דלרבנן לא צריך דהא אמרי' דאייר דההיא שתא עכורי עכורה הילכך לא היה ליה ריש ירחא דסיון אלא תרי בשבת כיון דששה חסרים עבוד אי נמי השתא לא סבירא לן דאייר בההיא שתא עכורי עכורה והנך ברייתא דהוה קשיין מעיקרא דמשמע מינייהו דסיון הוה בחד בשבת כוליהו כר' יוסי מוקמינן להו:

מודעא רבה לאוריית' הקשה הרמב"ן דאי הכי למה נענשו קודם אחשורוש וכו"ת מפני שעברו על גזרת מלכם א"כ מודעא למאי מהני. ועוד למה הצריכם לקבלה ולברית. ועוד דמשמע דבערכות מואב באו בברית תורה ומצות דכתיב אלה דברי הברית כדמוכח במסכ' סוטה והתם לא הוה אונסא כלל דתהוי לאו מודעא ועוד שמפרש בספר יהושע שהוזהרין כמה פעמים וקבלו בסבר פנים יפות וי"ל דהם ודאי מודעת' קבלו תורה ע"מ שינחילו' הארץ כדכתיב לתת להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו והיינו דאמרי' אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם כלומ' שימותו במדבר ולא יכניסם לארץ לפיכך כשעברו על התורה עמד וגלה אותם ואף הם משגלו מסרו מודעא לומ' שמעתה אין חייבין לו לשמור את התורה והיינו דכתיב והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרי' נהיה כגוים וכמשפחות האומות לשרת עין ואבן וכדאמרי' בהגדה שאמרו לו ישראל ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו ולפיכך כשבאו לארץ ביאה שנייה בימי עזרא עמדו מעצמן וקבלוה בלא שום תנאי ושלא יטענו עוד שום תרעומת והיינו בימי אחשורוש שהציאים ממות לחיים והי' זה חביב להם מגאולה של מצרים:

דף פ"ט ע"ג ורמיניה תבלין ב' וג' שמות. הקשה הרמב"ן ז"ל היכי מקשי מאיסור אכילה להוצא' שבת התם כל שני מינין לא מצטרפו הכא כל ששיעורן שוה

והרוק ושכבת זרע מטמאים לחין ואין מטמאים יבשין. לאו קושיא דאי מהתם הוה אמינא דעיקר חדושיה לומ' שאין מטמאי' יבשין אפי' תוך ג' ימים קמ"ל:

דף פ"ז ע"א בתלתא אמר להו מצות הגבלה. היינו טעמא דאמרי' הכי משום דכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' ולא מצינו שאמר הקב"ה למשה שיאמר להם שום דבר לישראל ושקבלוהו ישראל ממשה כדי שיהא למשה צריך להשיב לפני הגבורה שקבלוהו ישראל וכדאמרי' בברייתא בסמוך אלא על כרחין זו מצות הגבלה שהיא מאוחרת במקרא וראוי' להיות מוקדמת. ויש סמך לזה בפרשה שלא מצינו שם שאחר שאמר לו הקב"ה למשה מצות הגבלה שאמרה לישראל אלא ודאי בשלישי לר' יוסי או ברביעי לרבנן אמרה להן וגרמו הדבר כמה שכתוב ויגד משה את דברי העם אל ה':

מאי דרש היום ומחר היום כמחר. וא"ת כיון דמדרש דרש שלא מדעתו הוה ובוראי שהרבה עשו דרש כיוצא בזה. וי"ל דכיון דכתיב והיו נכונים ליום השלישי פשטיה דקרא ליום הציווי קאמר ואי משום דכתיב היום ומחר לא משמע איפכ' שהרי בחצי היום שייך למימר היום ומחר ואדרב' היום ומחר הכי משמע מפי דהיום אותו יום שהוא עומד בו משמע אלא שמשה רבינו כיון לדעת של מקום שלכך נחכוון והסכים הקב"ה על ידו:

פירש מן האשה. וא"ת ומגלן דמעצמו פירש שמא לא פירש עד שאמר לו הקב"ה פה עמוד עמדי י"ל שאלמלא מדעתו עשה כן למה לא אמר לו שכינה כך עד לאחר מתן תורה והלא אף מתחלה היה מדבר עמו בכל שעה אלא ש"מ שמפני שהוא גדר עצמו בכך אמר לו הקב"ה ואתה פה עמוד עמדי. אי נמי כיון שדברו עליו אהרן ומרים כשפירש מן האשה כדכתיב הרק אך במשה דבר השם משמע שמעצמו התחיל לפרש שאלו לא פרש עד שאמר לו הקב"ה לא היו מדברים עליו אלא מעצמו פירש ולא הודיע שהסכים הקב"ה על ידו עד משנה תורה לפי שכיון שלא היה ציווי ממש לא היה צריך להודיע:

אשר שברת יישר כחך ששברת. וא"ת מאי טעמא דרשינן האי אשר מלשון אשור מפי מכל אשר שבמקרא. י"ל מדכתיב אשר שברת ושמחתם ושמעינן מינה דלוחות ושברי לוחות היו מונחים בארון וש"מ שהיתה שבירתן חביבה לפניו דאי לא לא היה מצווה להניחן בהארון שאין קטיגור במקום סניגור. ומדרש הגדה שיהושע ושבעים זקנים תופסין בדיו שלא ישברם ולא יוכלו לו אמר הקב"ה תהא שלום באותה הוד שנאמר ולכל הוד החוקה אשר עשה משה ואפשר דמשו' הכי דריש להאי אשר משם אשור:

דף פ"ז ע"ג ומר סבר אתחומין נמי אפקוד. וא"ת והא ק"ל תחומין דרבנן. י"ל דלר' יוסי ס"ל דתחומין

איך בין עצרת לעצרת ואין בין ראש השנה לראש השנה אלא ד' ימים בלבד. פי' כשאתה קובע כ"ה החדשים כסדרן יהיו ד' ימים בין תחלת שנה ראשונה לתחלת שנה שנייה שמנין חדשי הלכנה שני' ד' ימים וכולן שבועים חוץ מארבעה ימים ואם היתה שנה מעוברת חמשה דקסבר שני האדרים עבדי' חסירים:

[פח ע"א] **לרבנן** שמונה חסרין עבוד. פי' שיטפא דלישנא נקט דאפי' בשבעה סגי להו דהא אמרן אייר דההיא שתא עבורי עברוה. אי נמי דקושטא דמילתא קאמר דלרבנן לא עברוה לאייר, ואידך אוקמתא דלעיל עיקר דאוקמי' מתנייתא דלעיל כר' יוסי והילכך אוקמוה לרבנן דשמונה חסרין עבוד, ולכולי עלמא חמשים יום אחר מחרת הפסח בששה בסיון ה"י ובו ניתנה תורה ובו לדורות חג השבועות כלומר ביום חמשים ולא בששה בסיון דהא קי"ל עצרת פעמים חמשה כלומר ביום חמישי לסיון פעמים ששה פעמים שבעה ולעולם ביום חמשים שביום חמשים ניתנה תורה כרבנן:

מכאן מודעא רבה לאורייתא. פי' ואף על פי שגלו מארצם לבלבד קודם ימי אחשוורוש הוי טעמא לפי שירושת הארץ תלוי' בקבלת התורה וכל זמן שיעברו על התורה שיהו גולין ממנה. ורב אחא ה"ק לדין שאין לנו חלק בארץ הוא מודעא רבה ורבא אהדר לי' דאפי' לדין ליכא מודעא כלל שהרי קבלוה בימי אחשוורוש אף על פי שבאותה שעה לא ה"י להם חלק בארץ:

ויקחי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, פרש"י ז"ל דמריבוניא דה"א דרשי' דהששי המיוחד והוא ששה בסיון שניתנה בו תורה ולומר דכל גמר דמעשה בראשית תלוי באותו יום ע"כ תורף דבריו. פי' לפירושו דמצינו שביום ששי בחודש התנה עם מעשה בראשית לרמוז לנו ליום ששי דסיון דהא ליכא מאן דאמר דבסיון נברא העולם אלא או בניסן או בתשרי כנ"ל:

[צט ע"ב] **מתני'** מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח וכו'. גרסי' בירושלמי בתחלה כל א' וא' מישראל מניחין לשון של זהורית בחלונו בעלייתו וכו' והיו מתביישין זה מזה התקינו שלא יהו קושרין אלא בחיל ועדיין היו מתביישין כל ישראל כשלא ה"י מלבין התקינו שיהו קושרין בהיכל שלא ה"י נראה לאנשים ולנשים ועדיין היו מתביישין התקינו שיהא כולו בראש שעיר המשתלח ולא ה"י רואה אלא מוליכו לבדו:

אבל עצים דחזו לככא דאקלידא. פי' לשון של מפתח

והיותו, אי נמי שהכל אמר להם בארוכה אלא שלא רצה הכתוב להאריך בו מתחלה והפסיק, אי נמי רצה להזהירם קודם מעשה ובשעת מעשה, ורש"י ז"ל לא פי' כן אלא והגבלת ה"י קודם פרישה ואין מוקדם ומאוחר, והראשון נראה עיקר:

שלישי למאי לכדתניא. פי' דמיד בחד בשבא שהוא ריש ירחא התחיל משה להמשיך לבם של ישראל בפירוש עונשין ומתן שכר, ואף על גב דאמרי' לעיל דיום ראשון לא אמר להו מידי משום חולשא דאורחא איכא למימר לא אמר להו מידי בנבואה מאת הקב"ה אבל לעולם ה"י מושך לבם ומדבר עליו כן פי' הרא"ה ז"ל. והילכך לר' מחד בשבא התחיל לפרש עונשה של תורה וביום שני השיב משה לפני הגבורה שקבלו עליהם מצות עונשה ואח"כ ביום השלישי פירש להם מתן שכרה והגיד לפני הגבורה ביום רביעי שכבר פירש להם וקבלום ולאכא דאמרי איפכא, והילכך ברייתא דקתני שלישי שלישי בחודש אתיא כר' או כאכא דאמרי אבל לר' יוסי בר' יהודא לא אמר להו מידי בחד בשבא משום חולשא דאורחא ואפי' להמשיך לבן והילכך ברייתא לא אתיא כוותי' כנ"ל:

רבא אמר לחנייתן. פי' דבחד בשבת חנו שם אליכא דר' יוסי, רב אחא בר יעקב אמר למסען, כלומר אף למסען דבחד בשבת שחנו בסניי בו ביום נסעו מרפידים:

[פו ע"ב] **אתחומין לא איפקוד.** פי' ואע"ג דאל יצא איש ממקומו דמיני' דרשי' תחומין כתיב במרה האי תנא מפיק תחומין ממגרשי הערים כדרריש ר' עקיבא במס' סוטה, ודריש אל יצא אל יוציא, וא"ת א"כ מאי קאמר אשבת איפקוד שהרי הוצרכו להוציא כליהם ולהוליקם עמהם והאי תנא הא דריש אל יוציא דמיני' אסרי' אפי' העברת ד' אמות ברשות הרבים, וי"ל נתנום ע"ג בהמתם והיו מחמרין אחריהם שלא היו מצווין על שביתת בהמתם ולא אלאו דמחמר וכי אמרי' אשבת איפקוד דוקא באיסור שבת שיש בו כרת אבל באיסור לאוין גרידא כגון לאו דמחמר לא איפקוד:

ואותו היום חמישי בשבת ה"י. פי' יום ראשון של פסח ה"י בחמישי בשבת ונמצא שביום רביעי בשבת שחטו את פסחיהן ונמצא שבשבת לקחו את פסחיהן שפסח מצרים מקחו בעשור לחודש ולכך נהגו לקרות לשבת שלפני הפסח שבת הגדול לפי שנעשה בו נס דאמרי' במדרש כשראו מצריים שישראל מתעסקין בפסחיהן והגידו להם כי ביום אכילתם ימותו הבכורות מיהרו המצריים לשלחם מן הארץ ובו ביום נהרגו הרבה מן המצריים כדאיתא במדרש:

ראשון למעשה בראשית. פי' שבאחד בשבת נברא העולם וריש ירחא דניחו דההיא ירחא רחא

קושיות הראשונים על שיטה זו, בהרז"ה והרמב"ן טון פרק קמא דעירובין וכספר באר יעקב, וק"ל: **ועייין** מ"ש פליתי ריש סי' א' סק"א. ודבריו לכאורה תמוהים דהא פירש"י גם פרה אדומה נצטוו במרה אע"ג דלא נהגו עד שהוקם המשכן לשון האחרת, ומזה שפט נחלת יעקב שגם שבת לא נצטוו לשבות מיד ממרה ואילך אלא לעסוק בהלכותיו לכשינהג כמו פרה אדומה, וא"כ בשחיטה נמי נימא הכי שיעסקו בהלכותיו לכשינהג דהרי אי לא חטאו במרגלים היו נכנסים מיד לארץ ישראל והיה השחיטו. נוהג. ותו קשיא דהא כל הלכות שחיטה נוהג מיו במדבר עכ"פ בקדשים, וא"כ ציוה במרה עליו אם לא יאמר בעוף מיהו לא נהג דקדשים במליקה, ורבי נקט בלשונו רוב אחד בעוף, ועייין חולין כ"ח ע"א תוס' ד"ה ועל רוב וכו':

[פז ע"ב לר'] יוסי שבעה חסרים עבוד וכו'. ור"ע דלית ליה הכי דהרי ס"ל כאחרים כמ"ש תוס' לקמן קי"ד ע"א ד"ה חלבי וכו', צ"ל דלית ליה ברייתא דעשר עטרות דהרי ס"ל ב"ד עבד פרישה, ופשוט לפענ"ד:

[פח ע"א] **ויתיצבו** בתחתית ההר אמר ר' אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהיה קבורתכם וכו'. במשנה למלך פרק י' ממכירה הקשה להסוברים דבאונס מיתה לא מהני טענת אונס דמחמת סכנת מיתה גמר ומקני אם כן איך אמר מודעה רבה לאורייתא, ע"ש. ויש ליישב לפמ"ש תוס' דיראו מפני אש הגדולה וחשבו שנכנסים לסכנת נפשות בעונשין מרים וקשים כמו שאמרו להדיא למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, ואלו לא כפה ההר כגיגית היו בורחים מהאש אלא שעכשיו שכפה הר כגיגית אמרו בנפשם מה לי הכא מה לי התם הבורח מהאש יפול אל הפח כפיית ההר, נמצא בזה לא שייך אגב אונס מיתה גמר ומקנה שהרי לא חשבו להמלט ממיתה בכניסה אל האש, ומיושב קושית משנה למלך, וממילא מיושב קו' תוס' מאומות העולם ריש פ"ק דע"ז דהם מיאנו מיד אלא רצו לקבל טרם שידעו מהאש הגדולה הזאת ואלו היה כפה עליהם ההר כגיגית אז והיו מקבלים מחמת אונס מיתה לא הי' להם מודעה כקושית משנה למלך דאגב אונס נפש גמר ומקנה:

קיימנו מה שקבלו כבר. על דרך הפשוט י"ל קושית תוס' עפמ"ש חובות הלכות אין התוספת מקובל מהקב"ה עד שיקיים החובה ואז יכול אדם להוסיף מדעתו, והשתא אי ס"ד לא קבלו התורה מרצונם איך קיימו למעלה מה שקיבלו עליהם תוס' פורים ומגילה, אע"כ קיבלו מרצונם תורת ה' ושוב קיימו למעלה תוספתם לקיים ימי הפורים האלו

דכיון דכאשר צוך ולמען ינוח שורך לא קאי אלא אמרה דומיא דכיבוד אב ואם כמ"ש תוס', א"כ י"ל כמין לא נאסרו אלא אל יוציא איש, אבל שביתת בהמתו לא נצטוו. ולהנ"ל י"ל קושית תוס' אלמלא שמרו שבת אחד וכו', והק' הרי שמרו שבת דאילים היינו ט"ו אייר, ומה שכי' עוד מקשים כבר כ' נחלת יעקב שא"א לומר ויהי ביום השביעי היה שבת אחר, דא"כ יארע מלחמת עמלק בר"ח סיון שבאו למדבר סיני, וזה א"א, אלא ע"כ שהיה באותו יום שביעי בעצמו ואין כאן אלא שבת של אילים. ולהנ"ל י"ל כיון שעכ"פ נסעו בשבת פחות מתחום שבת והבהמות נשאו משאוי ועשו הנחה בלי עקירה נהי דחילול שבת לא הוה, והרי עשו ברשות הקב"ה, מ"מ שמירת שבת לא מיקרי שלא יהיה אומה ולשון שולט בהם. אך בנחלת יעקב הק' אם תחשוב משביעי של פסח שאמרו שירה שהיה ביום ד' כ"א ניסן והלכו ג' ימים בלא מים ובאו למרה בשבת כ"ה ניסן ונצטוו על שבת, ומשם עד ט"ו סיון איכא כמה שבתות ששמרו כראוי ממש, וצע"ג. ועכנלע"ד לפמ"ש תוס' ריש מכילתין דהוצאה שהיא מלאכה גרועה צריכים ב' קראי, חד להוצאה דבעל הבית דכתיב במשכן ויכלא העם מהביא ופירש פני יהושע שזה דומה לבעל הבית שהביא נדבתו למשכן, ועוד קרא להוצאה דעני והיינו אל יוציא דכתיב במן שיצאו ללקוט כעניים, וחדא מאידך לא אתיא, ע"ש, והשתא א"ש דאי במרה לא איפקוד כלל לא מצי לאתויי אל יוציא דגבי מן דהיינו הוצאה דעני, ומה שנסעו ונשאו כליהם לא הוי אלא כבעל הבית, ועדיין לא נצטוו, אבל במרה י"ל שנצטוו אהוצאה דבעל הבית ולא דעני ולא נגמרו צווי דשבת עד אחר שנאמר אל יצא להוצאה דשבת ולא נכנס בכלל גדר שמרו שבת אחת עד אחר שנצטוו אל יוציא ואלמלא שמרו אז לא היה אומה ולשון יכולין לשלוט בהן:

ועייין מ"ש ב"י בטור אור"ח סי' ת"ד בשם תשו' הרמב"ם, דאע"ג דס"ל תחומין י"ב מיל מן התורה, מ"מ במדבר וכרמלית ובקעה וכדומה לו אין לוקין משום דהיינו בדין שהמעביר חפציו במקום הזה וההולך ברגליו ילקה, ע"ש. ונ"ל תוכן כוונתו, דכיון דמאל יצא איש ממקומו ילפי' תרווייהו תחומין והוצאה א"א לאחוז החבל בתרין ראשין, כיון דממקומו דקרא לענין הוצאה מתפרש מקום כעין דגלי מדבר ולאפוקי כרמלית וכדומה, הוא הדין נמי מקום לענין תחומין כן הוא, ואין תחומין אלא ברה"ר דאורייתא, יע"ש. וא"כ לפ"ז קשה מאוד למצוא תחומין י"ב מיל דאורייתא, דאם בכל הי"ב מיל ס' ריבוא עוברים בו הרי הוא עיר וכולה נחשבת כד' אמות אם לא כהאי גוונא שהס' ריבוא כולם יחד נסעו י"ב מיל וכעין נסיעת דגלי מדבר. ולפ"ז יפה בדקדוק אמר כאן אתחומין איפקוד ולא איפקוד תחומין כי האי הוא תחומין מן התורה ושאר תחומין אפי' י"ב מיל לאו דאורייתא, ומיושבות רוב

וסח ע"כ ו**אמר** ר' יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו וכו' אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה וכו'. ידוע כי התורה היתה כתובה לפניו ית"ש באותיות בלתי מצורפים, וכ' בס' אילים להר"י קאנדיא שבכל עולם ועולם מצורפים האותיות בענין אחר המובן לאנשי אותו עולם לחיות הקודש כראוי להם ולאופנים ושרפים ומלאכי השרת ולנפשות הכוכבים ומזלות ולעולם התחתון הזה נצטרף מעשי מצרים ומרגלים וכדומה. והנה הם אין להם מורגש ומוכן בגשמיות אבל האדם שלו אחיזה בכל העולמות והרבה מהם זכו לדרוש במעשי מרכבה נמצא התורה ראוי לאדם שהוא משיג הכל העולמות עליונות והתחתון מה שאין כן מלאכי השרת, והיינו אחוז בכסא כבודי והחזיר להם תשובה ר"ל שיראו ויבינו שאתה אחוז בכסא הכבוד בעולם היותר עליון וגם החזר להם כלום למצרים ירדתם כלומר אני משיג מכסא הכבוד עד עולם התחתון משא"כ אתם. ומרע"ה מרוב ענוותנותו לא השיב שהוא גדול מהם באחוז בכסא הכבוד אלא אמר כלום למצרים ירדתם כתשובת אדם ילוד אשה ולהיותו ענותן ונהג בהם כבוד הוסיפו עליו אהבה כמחז"ל אהוב למעלה ונחמד למטה:

[פט ע"כ] **מאי** דכתיב אברהם לא ידענו. במקום אחר כתבתי הפירוש היפוך מהמובן הפשוט, דאברהם ויעקב שהם חסד ורחמים אומרים ימחו על קדושת שמך יען ידעו כי זה אי אפשר וע"כ יקיימם למען שמו שלא ייחל, וישארו זכות אבות לבניהם לשארי צרכים, ויצחק שהוא מדת הדין חושב ומדקדק ומאבד זכיותו לקיים את ישראל בדין: **כדי לתבל ביצה קלה**. יש לעיין מ"ט נקט בתבלין ביצה קלה ולא נקט ביצת תרנגולת דנהי דהיא קלה להתבשל ובעי עצים מעטים מ"מ לענין תבלין לא שמענו קלותה, גם ברישא יש לדקדק דלא נקט טרופה ונתונה באילפס:

תבלין ב' וג' שמות. פי' רמב"ם על יטעך וכו', ובמשנתנו לענין שבת לא פירש כן, אדרבא משמע דוקא תבלין ממש פלפלין וקידה ולא כרפס שומים ובצלים וכדומה, ועיין תוס' יו"ט. ולפע"ד לענין שבת דלא מיירי שנפלו לקדירה אלא שהוציא אותם ואזלי' לבתר שכיחא להקל והני ירקות עיקרם לאכילה ושיעורם כגרוגרת ודוקא פלפלין וקידה שיעורם כדי לתבל, משא"כ במס' ערלה דמיירי לענין איסור והיתר ונפלו לתוך המאכל מצטרפים הואיל וראוי למתק. ומ"מ יפה אמר חזקיה הואיל וראוי ולא אמר הואיל וממתקים, דהרי הני ירקות אינם ממתקים אלא לפי מחשבתו של אדם אם ירצה הוא למתק קדירתו בשומין ואינם

כזמניהם. והנה שם בספר קמא דמגילה ילפי רבה ורב יוסף מסוסוק וימי הפורים האלו לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם, ולכאורה י"ל לפקפק שאין זה נבואה ברוח הקודש שיהיה כן אלא הם גזרו כן שלא יסוף מזרעם ומאן לימא לן שיתקיימו דבריהם, אלא לכאורה קשה מ"ט הוסיפו על דרשת רבם שמואל דיליף מקיימו וקבלו, אע"כ דאיצטריך קרא לומר קיימו מה שקיבלו כבר כקושיית תוס', ואתי רבה ור"י והוסיפו על דברי שמואל, ומוכח ממה נפשך, דלכאורה אי ס"ד דקרא אתיא שגזרו כך שלא יסוף מזרעם קשה הא אין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה שינהג לדורות עולם כי אם לפי שעה כמבואר סוף פרק הנחנקין, ואיך תיקנו הם שלא יסוף מצותם מזרעם לעולם, וצ"ל כדאמרינן פרק קמא דמגילה דדרשו ק"ו מפסח מה מעבדות לחירות אומרים שירה ממתה לחיים לא כ"ש, אלא לכאורה יש להשיב בשלמא אלו לא יצאו אבותינו ממצרים הרי אנחנו בעצמנו היינו עדיין עבדים ע"כ צריכים אנחנו להודות, אבל בגזירת המן אי ח"ו ה"י מתקיימת גזירתו להשמיד רחמנא ליצלן, מה היה לנו הפסד בגופינו בכליון אבותינו ואנחנו לא היינו מרגישים דבר אלו לא באנו לעולם ואין נאן ק"ו. וצריך לומר חלילה ה"י הפסד הדת והתורה בכליון בא"מ הקדושה, ושפיר הוה ק"ו, ותינתן אי מקבלין התורה מרצון אך אי כל הקבלה באונס ליתא לק"ו הנ"ל וא"כ מוכח דקבלוהו ברצון ואייתר קיימו וקיבלו לומר קיימו למעלה מה שקיבלו למטה, ומוכח מ"מ:

ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה וכו' אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה. עיין תוס' ע"ז ג' ע"א ד"ה יום וכו'. וי"ל דהיינו יראה כשהגיע יום הששי ולא ניתנה בו התורה כמו שהתנה הקב"ה ולבסוף כשהגיע שבת שקטה ונודע לה שמרע"ה הוסיף יום אחד מדעתו:

מחזיר אתכם לתוהו ובהו. בדרשתו של רמב"ן ז"ל פירש שיהיה העולם ממילא תוהו ובהו כי בריאתו לא ה"י אלא לקבלת התורה ואם לא יקבלוהו הלא תוהו בראה:

למה נמשלו ישראל לתפוח. הקשה תוס' הא דודי נמשל לתפוח. ודבריהם תמוהים כיון דנמשל הש"י לתפוח בעצי היער פי' כאילן תפוח בין שארי אילנות, נמצא פרוי של אותו האילן היינו ישראל פרוי ובניו של הקב"ה המה התפוחים ושפיר קאמר דנמשלו ישראל לתפוח:

פריו קודם לעליו. כ' תוס' בשנה שניה פרוי של אתרוג קודם לעליו. וי"ל הכי נמי ישראל בתחלה לא האמינו בשלימות עד שראו כמה נסים כדכתיב וירא ישראל את ה' הגדולה ואח"כ ויאמינו בה' ובמשה עבדו, נמצא ה"י עלים קודם לפרי האמונה ושוב מסגין בשלימותא והקדימו פרי לעלין פי' נעשה לנשמע: